

University of Groningen

Gemeenschap, informele controle en collectieve kwaden in de buurt

Flap, Henk; Völker, Beate

Published in:

Burgers in de buurt : Samenleven in school, wijk en vereniging

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2004

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Flap, H., & Völker, B. (editor) (2004). Gemeenschap, informele controle en collectieve kwaden in de buurt. In *Burgers in de buurt : Samenleven in school, wijk en vereniging* (blz. 41-67). (Mens en maatschappij / Boekaflevering; Vol. 79). Amsterdam University Press.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Burgers in de buurt

Samenleven in school, wijk en vereniging

Onder redactie van

Beate Völker

AMSTERDAM UNIVERSITY PRESS

Inhoudsopgave

<i>Beate Völker</i>	
Sociaal kapitaal, gemeenschap en burgerschap: bij wijze van inleiding	7
BURGERWACHT. OVER SOCIALE (WAN)ORDE IN BUURTEN	
<i>Herman Lelieveldt en Henk van der Kolk</i>	
Structureel sociaal kapitaal en het oplossen van buurtproblemen	25
<i>Henk Flap en Beate Völker</i>	
Gemeenschap, informele controle en collectieve kwaden	41
BURGERSCHOOL. OVER COLLECTIEVE EN INDIVIDUELE SOCIALE HULPBRONNEN	
<i>René Veenstra, Anne Bert Dijkstra en Jules Peschar</i>	
Sociaal kapitaal van middelbare scholieren: effecten van netwerkbindingen en intergenerationele relaties van leerlingen op scholen voor voortgezet onderwijs	71
<i>Herman G. van de Werfhorst</i>	
De invloed van normafdwingend en horizonverbredend sociaal kapitaal op schoolprestaties in een gedifferentieerd schoolsysteem	91
BURGERZIN. OVER VERENIGINGEN EN POLITIEKE PARTICIPATIE	
<i>Ronan Van Rossem en Chris Baerveldt</i>	
Activisme en het middenveld: lidmaatschap en actiebereidheid in België en Nederland	107

René Bekkers, Marc Hooghe, Dietlind Stolle

Langetermijneffecten van jeugdparticipatie: persistente effecten van
deelname aan jeugdverenigingen in Nederland en de Verenigde Staten 129

René Bekkers

‘Nee heb je, ja kun je krijgen’: de effectiviteit van fondsenwervings-
en rekruteringsstrategieën van maatschappelijke organisaties 153

Over de auteurs 175

Gemeenschap, informele controle en collectieve kwaden in de buurt

41

Henk Flap en Beate Völker

Inleiding

Maatschappelijke betrokkenheid – in de internationale onderzoeksliteratuur beter bekend onder de Engelse term ‘civic engagement’ – uit zich niet alleen in het verrichten van vrijwilligerswerk, het lidmaatschap van vrijwillige verenigingen of het naar de stembus gaan bij verkiezingen. In deze bijdrage vragen we aandacht voor een belangrijke andere, maar tot dusver nog weinig bestudeerde vorm van maatschappelijke betrokkenheid, namelijk informele controle over medeburgers.¹ Deze vorm van betrokkenheid is zo belangrijk omdat ze ervoor zorgt dat mensen collectieve goederen onderhouden, heel laten en voorkomen dat collectieve kwaden ontstaan.

We bestuderen de effecten van deze vorm van betrokkenheid op buurtniveau. Mensen prefereren een veilige en geordende leefomgeving. Dit zijn collectieve goederen. Mensen hebben een hekel aan een omgeving die verloederd en onveilig is. Dit zijn collectieve kwaden. Ook vragen we naar de condities waaronder in een buurt deze informele controle te verwachten valt. Hiermee stellen we eigenlijk een zeer algemeen probleem aan de orde en wel een probleem dat in de speltheorie het tweede-orde gevangenen-dilemma wordt genoemd: wie bestraft degenen die zich opportunistisch gedragen en niet bijdragen aan de productie of het onderhouden van collectieve goederen? De bescherming van bestaande collectieve goederen en het tegengaan van collectieve kwaden door het bestraffen van personen die deze collectieve goederen bedreigen of collectieve kwaden veroorzaken, is op zich ook weer een bijdrage aan de productie van een collectief goed.

Theoretische achtergrond

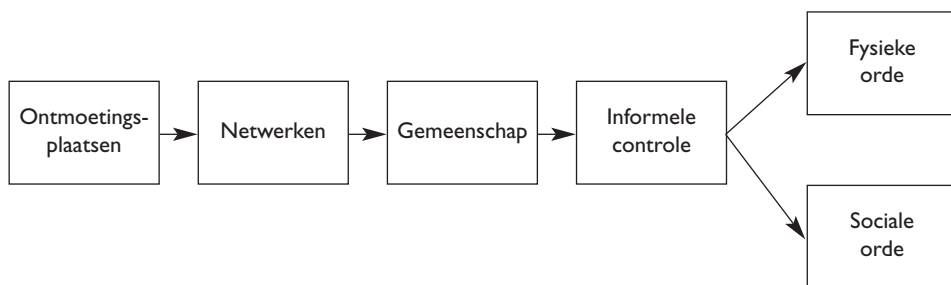
Met name Sampson en Raudenbush (1999; zie ook Sampson, Raudenbush & Earls, 1997) hebben in hun werk bovengenoemde vragen aan de orde gesteld en een theorie geformuleerd die daarop antwoorden geeft. In dit artikel toetsen we een uitge-

breide versie van hun theorie. De onderzoekers stellen in diverse publicaties dat fysieke wanorde en sociale wanorde in een buurt eerder een gevolg dan een oorzaak zijn van de sociale verhoudingen in een buurt. Volgens hen draagt informele controle bij aan de fysieke en sociale orde in de buurt. Het ontbreken van armoede en verloop en de aanwezigheid van sociale netwerken en gemeenschap onder burens bevorderen op hun beurt de informele controle. In tegenstelling tot wat vaak wordt gedacht zijn sociale netwerken en gemeenschap volgens Sampson en Raudenbush weliswaar voorwaarden voor deze informele controle, maar niet voor het ontstaan van fysieke en sociale orde.² Zelf breiden we deze theorie uit met veronderstellingen over de omstandigheden waaronder netwerken en gemeenschap in de buurt ontstaan. Vooral het idee dat publieke ruimtes en andere gelegenheden tot het ontmoeten van andere mensen (inclusief winkels) een voorwaarde zijn voor de vorming van netwerken en gemeenschap onder burens is betrekkelijk nieuw en niet eerder beproefd.

Gewoonlijk worden sociale verhoudingen gezien als een afgeleide van fysieke omstandigheden, dat geldt ook voor verloedering van de buurt en criminaliteit. Volgens een populair idee in de criminologie, de zogenaamde 'broken window'-theorie (Wilson & King, 1982), leidt fysieke wanorde, die bijvoorbeeld af te lezen is aan gebroken ruiten en leegstaande huizen, tot sociale wanorde in de vorm van vandalisme en misdaad. Volgens deze theorie trekt fysieke wanorde misdaad aan omdat potentiële overtreders aannemen dat het de bewoners niet interesseert wat er in de buurt gebeurt (Sampson & Raudenbush, 1999). Dat 'het fysieke' invloed heeft op 'het sociale', dat wordt hier niet ontkend. Volgens Sampson en Raudenbush is fysieke wanorde echter mede een *uitkomst* van sociale verhoudingen. Of beter gezegd, zowel sociale als fysieke wanorde hebben dezelfde oorzaak, namelijk een gebrek aan informele controle in de buurt.

Het model zoals dat is weergegeven in figuur 1 vat de veronderstellingen samen die we, op grond van de onderzoeksliteratuur, maken over de samenhang tussen enerzijds informele controle en fysieke en sociale orde en anderzijds tussen gemeenschap en informele controle.

Figuur 1: Model van gemaakte veronderstellingen over kenmerken van buurten en de sociale en fysieke orde in deze buurten

Op de achtergrond van onze redeneringen staat een algemene handelingstheorie volgens welke mensen zo goed mogelijk willen leven, dat wil zeggen: ze trachten, gegeven de omstandigheden waaronder ze leven, hun doelen te realiseren en doen dat wat een beter leven dichterbij brengt. Die algemene doelen bestaan uit fysiek welzijn ('comfort' en afwisseling) en sociaal welzijn (affectie, status en identiteits- of gedragsbevestiging).

We gebruiken deze theorie onder meer om de omstandigheden die tot gemeenschap leiden aan te wijzen. Indien mensen meerdere van hun algemene doelen in dezelfde groep realiseren kan men spreken van een gemeenschap. Kostenoverwegingen maken dat mensen wanneer ze al enkele doelen in een bepaalde buurt hebben gerealiseerd, bijvoorbeeld afwisseling en comfort, ze ook andere algemene doelen in deze buurt nastreven, zoals sociaal welzijn (bestaande uit affectie, status en identiteit- of gedragsbevestiging). Het onderhouden van relaties brengt kosten met zich mee en een multifunctionele groep is efficiënt (Lindenberg, 1998; Völker & Flap, 2004a).

Met deze meer algemene ideeën in de hand staan we nog wat langer stil bij de veronderstellingen in het model. Wat betreft de eerste stappen, er zijn op grond van de bestaande onderzoeksliteratuur (o.a. Fischer et al., 1977; Wellman, 1979; Fischer, 1982; Campbell & Lee, 1992) ten minste een viertal condities te noemen die bijdragen tot het aangaan van relaties met burens en het ontstaan van lokale gemeenschappen. Dit zijn a) ontmoetingsgelegenheden; b) de aantrekkelijkheid van buurtbewoners als interactiepartner; c) het bestaan van afhankelijkheden onder buurtbewoners, en d) het ontbreken van relationele alternatieven buiten de buurt.

Een basale fysieke voorwaarde voor het ontstaan van contacten en van gemeenschap is de beschikbaarheid van mensen. Zonder *ontmoetingsplaatsen* zal er geen 'meeting' zijn en dus geen 'mating' (Verbrugge, 1977). Een plek zoals een park, een plein of een straat kan als ontmoetingsplek dienstdoen. Hetzelfde geldt voor winkels en andere voorzieningen die gewoonlijk in buurtonderzoek in de geografie slechts worden gezien als factoren die de tevredenheid van de bewoners als consument beïnvloeden. Naarmate er meer ontmoetingsplaatsen in een buurt zijn, zullen er eerder netwerken in de buurt ontstaan en in een volgende stap, o.a. omdat mensen in de buurt afhankelijk van elkaar zijn geworden, gemeenschap.

De ontmoetingskansen worden behalve door de ontmoetingsgelegenheden ook beïnvloed door de tijd die men in de buurt doorbrengt, de mate waarin men aan de buurt is gebonden (bijvoorbeeld door het hebben van jonge kinderen), de mate waarin buurtbewoners synchrone levensritmes hebben (bijvoorbeeld wanneer men van het werk naar huis komt), en ten slotte de stabiliteit in een buurt, dat wil zeggen, weinig verloop.

De *aantrekkelijkheid van een ander* om mee om te gaan wordt beïnvloed door de schaduw van de toekomst (bijvoorbeeld de intentie om te blijven wonen of het bezit van een eigen huis), de schaduw van het verleden (investeringen in specifieke anderen of in de buurt die men wil behouden), de hulpbronnen van de interactiepartners (bijvoorbeeld de opleiding en de sociale status van 'ego' en 'alter') en de over-

eenkomst van ego en alter in levensstijl (bijvoorbeeld afgemeten aan de huishoud-situatie en inkomen). Vriendschappelijk contact met een statushogere levert gewoonlijk enige status op, terwijl relaties met personen die veel hulpbronnen hebben het welzijn verhogen omdat ego hun hulpbronnen mag 'lenen' om die tijdelijk voor eigen doelen te gebruiken. Overeenkomst in levensstijl maakt de onderlinge omgang gemakkelijker en minder kostbaar (de 'transactiekosten' zijn lager, zo zou men kunnen zeggen).

Indien de *afhankelijkheden* tussen buurtbewoners groter zijn, zullen ze in elkaar investeren, tenminste zolang de opbrengsten van het regelen van deze afhankelijkheden groter zijn dan die van het verbreken van de relaties. Er zijn diverse vormen van afhankelijkheden: *structurele*, die bestaan uit de inbedding in een buurtnetwerk, *functionele*, waarbij buurtbewoners afhankelijk zijn van elkaar om iets te bereiken, bijvoorbeeld bij het schrijven van een bezwaarschrift aan de gemeente, het delen van parkeerruimtes en toegangswegen en *cognitieve* afhankelijkheden, die bestaan uit het delen van een referentiekader, bijvoorbeeld beseffen dat men behoort tot dezelfde geloofsgemeenschap of buurt (Lindenberg, 1997).

Buurtbewoners die relationele *alternatieven* hebben voor de andere bewoners van de buurt zijn minder aangewezen op de buurt. De buurt is niet de enige context waar men zijn doelen kan realiseren, dit kan onder meer ook op het werk of in een vereniging. In zekere zin gaat het hierbij niet per se altijd om *relationele* alternatieven, ook *materieel* bezit als een mooie auto zou een alternatief kunnen zijn, tenminste indien men status wil verwerven.

De volgende stap in de redenering ontlenen we aan Sampson en Raudenbush (o.a. 1999). Zij kwamen met het idee dat fysieke wanorde (zoals vuilnis of afval op straat, graffiti op de muren, leegstaande of slecht onderhouden huizen) in een buurt niet rechtstreeks tot criminaliteit leidt (de klassieke 'broken windows'-hypothese), maar dat de associatie tussen beide kenmerken 'spurious' is. In werkelijkheid hebben beide een gemeenschappelijke oorzaak en wel het gebrek aan controlebereidheid onder buurtbewoners. Daarom is fysieke wanorde, die heel goed vaststelbaar is, een goede aanwijzing voor de veel minder gemakkelijk, al was het alleen maar omdat ze minder frequent zijn, vaststelbare vormen van criminaliteit.

Gebrek aan gemeenschap in de buurt leidt niet rechtstreeks tot criminaliteit, maar indirect, doordat de bereidheid tot controle op afwijkend gedrag afneemt. In de speltheoretische literatuur is dit bekend als het tweede-orde collectief-goedprobleem: wie in een groep is bereid om iemand die niet bijdraagt aan de productie van een collectief goed (het fysiek en sociaal op orde houden van de buurt) te straffen? Iedereen heeft een motief om maar te wachten op een ander die bereid is de overtreder te corrigeren. Zoals al gezegd, het straffen van dergelijke mensen is opnieuw een collectief goed (Coleman, 1990: 266-299). Gemeenschap bevordert informele controle omdat, wanneer er gemeenschap is in een buurt, de buurtbewoners elkaar eerder zullen ondersteunen en belonen als ze iemand aanmanen de wijk op orde te houden of iemand aanspreken die de fatsoens- of wetsregels overtreedt.

Volgens Sampson en Raudenbush is er om soortgelijke redenen ook minder

informele controle in buurten met een sterke concentratie van lage-inkomensgroepen en met veel allochtonen, met een groot verloop onder de bewoners en met een dichte bebouwing. Afgezien van het negatieve effect van een grotere bebouwingsdichtheid vallen de effecten van deze condities goed te begrijpen met behulp van de eerdergenoemde algemene handelingstheorie. In tweede instantie is ook dit laatste effect wel te begrijpen op grond van deze theorie: hoe groter de groep, des te minder snel iemand de productie van een collectief goed, zoals het straffen van mensen die de buurt niet op orde houden, op zich zal nemen.

Indien we de assumpties van het model en de handelingstheorie samennemen, dan is de conclusie dat er een 'feedback loop' bestaat die loopt van fysieke kwaliteit via gemeenschap en controlebereidheid naar de fysieke kwaliteit van een buurt (zie ook Sampson & Raudenbush, 1999). Fysieke wanorde en het ontbreken van groen is onaangenaam (dit leidt noch tot comfort, noch tot afwisseling), maar leidt niet rechtstreeks tot desinteresse in de toestand van de buurt, vandalisme en criminaliteit. Wel indirect doordat er minder gemeenschap ontstaat en buurtbewoners daardoor geen informele controle uitoefenen in geval iemand (bewoner of passant) de fatsoensregels of het wetboek van strafrecht overtreedt. En kleine en grotere criminaliteit in de buurt draagt niet bij tot het investeren in buurtgenoten, bovenal omdat door het gebrek aan veiligheid weinig of geen comfort wordt gerealiseerd in de buurt. Deze kwesties kunnen we in dit artikel echter niet verder verhelderen wegens het ontbreken van longitudinale data.

Natuurlijk moet bij elke stap in het model constant worden gehouden op andere condities dan die in het model worden genoemd maar die in de literatuur als medeverantwoordelijk worden gezien voor het te verklaren gevolg. Zo zal bij de verklaring van het aantal contacten in de buurt rekening moeten worden gehouden met iemands relationele alternatieven buiten de buurt. Bij de verklaring van gemeenschap zal gecontroleerd worden voor factoren die tegenwoordig, maar ook al in het verleden, verantwoordelijk worden gehouden voor het gebrek aan gemeenschap zoals urbanisering of grote culturele, sociale en economische verschillen tussen buurtbewoners (de sociale compositie van de buurt).

Ook controleren we voor de generatie waartoe de buurtbewoners behoren. Sinds het werk van Putnam (2000) is het duidelijk dat, maar niet goed begrepen waarom, jongere generaties minder gemeenschap ervaren, althans in de Verenigde Staten. We kunnen hier weliswaar niet goed verschil maken met het effect van de leeftijd van de respondenten vanwege de cross-sectionele onderzoeksopzet, maar toch willen we er voor controleren. Bij de laatste stap zou er rekening moeten worden gehouden met de demografische samenstelling van de buurt; zo zal bijvoorbeeld de aanwezigheid van veel jonge mannen tot meer kleine criminaliteit leiden.

Het is goed te beseffen dat we in ons onderzoek tevens enkele wijdverbreide alledaagse, vaak impliciet blijvende assumpties toetsen die richting geven aan hedendaags buurtonderzoek in de sociologie en de geografie, namelijk de idee dat stedelijke gebieden inderdaad meer te maken hebben met problemen zoals fysieke wanorde en criminaliteit, dan minder geurbaniseerde gebieden. Toch is er niet

zoveel systematisch vergelijkend onderzoek gedaan naar de effecten van ruimtelijke inrichting op het sociale leven in buurten die deze keuze rechtvaardigen. Andere stilzwijgende aannames zijn dat stedelijke buurten vaker een groter aandeel arme en allochtone bewoners hebben en daarom minder gemeenschap, informele controle en fysieke en sociale orde vertonen. Juist doordat onze steekproef van 40 Nederlandse gemeenten en 168 wijken en 1007 respondenten willekeurig is, vallen deze assumpties te toetsen (Bijvoorbeeld: Is er inderdaad minder gemeenschap in stedelijke gebieden? Hebben steden meer te maken met fysieke desorganisatie van de buurtomgeving dan minder stedelijke gemeenten?). Gegeven deze impliciete aannames is het niet verwonderlijk dat onderzoek naar orde en wanorde in buurten vrijwel zonder uitzondering plaatsvindt in stedelijke gebieden. Ook Sampson en Raudenbush vergelijken alleen stedelijke buurten met elkaar.

We kunnen het tot dusverre gehouden betoog samenvatten in de volgende onderzoeksvragen:

- Hoe is het gesteld met de fysieke kenmerken, ontmoetingsplaatsen, de buurt-netwerken, de mate van gemeenschap en de mate aan controlebereidheid en criminaliteit in verschillende buurten? Kennen buurten in steden meer fysieke wanorde, minder ontmoetingsplekken, minder buurtnetwerken en gemeenschap en informele controle, en meer criminaliteit dan buurten in minder stedelijke gebieden in Nederland?
- Leiden ontmoetingsplaatsen in de buurt tot buurtnetwerken en gemeenschap in de buurt?
- Leidt gemeenschap in een buurt inderdaad tot controlebereidheid en doet verloop, armoede en een sterke concentratie aan allochtonen daaraan af?
- Leiden gemeenschap en controlebereidheid in een buurt zowel tot een hogere kwaliteit van de fysieke omgeving (minder verloedering van de buurt) als tot meer sociale orde (geen vandalisme)?

Methodologische aanpak

We maken gebruik van gegevens die werden verzameld in 'The Survey on Social Networks of the Dutch' (SSND) dat in 2000 werd gehouden onder ruim 1000 respondenten in een representatieve steekproef van 168 buurten verdeeld over 40 gemeenten in Nederland. Deze dataverzameling leverde gegevens op over ontmoetingsplaatsen in de buurt, de netwerken van buurtbewoners, de mate van gemeenschap en solidariteit in de buurt, de informele controlebereidheid en enige informatie over sociale orde en over de fysieke kwaliteit van de directe omgeving (het laatste via de enquêteur).

Wat is echter een buurt? Een bepaald geografisch gebied of een administratieve eenheid, bijvoorbeeld een postcodegebied? Laten we het aan de respondenten over en vragen we naar wat mensen als hun buurt beschouwen? Of kijken we naar wie met elkaar omgaat? Een buurt is dan een gebied waarin de bewoners meer met elkaar omgaan dan met mensen in een ander gebied. Hier verstaan we onder buurt

een vijfposities-postcodegebied, dat zijn gemiddeld 230 adressen. Dit gebied komt overeen met de loop van een postbode, een gebied dat goed te lopen is, dus zonder fysieke barrières. Deze omschrijving komt vermoedelijk vrij sterk overeen met hetgeen mensen zelf als hun buurt beschouwen. Per buurt interviewden we gemiddeld zeven respondenten. We hebben buurtkenmerken voor het grootste deel rechtstreeks bepaald door respondenten om informatie te vragen, maar ook deels aan de hand van CBS data 'Kerncijfers wijken en buurten' (2001).

In elke buurt werden twaalf, respectievelijk dertien adressen getrokken met als doel ongeveer acht respondenten uit verschillende huishoudens te interviewen. Met deze procedure realiseerden we twee steekproeven: één representatief voor de bevolking van Nederland en één representatief voor de werkende bevolking. Voor deze laatste steekproef vielen huishoudens waar niemand betaald werk deed af. De respons voor beide steekproeven was 40%. Per buurt zijn tussen drie en twaalf respondenten geïnterviewd. Voor de databeschrijving is hier alleen de steekproef gebruikt die representatief is voor de Nederlandse bevolking ($n=593$). Voor de multivariate analyses is het gehele databestand ($n=1007$) gebruikt waarbij dan voor het hebben van werk is gecontroleerd.

Een aantal kenmerken van de respondent zelf hebben we achterhaald door de respondent er rechtstreeks naar te vragen, zoals zijn leeftijd, nationaliteit, geboorteplaats, werk, inkomen (netto-inkomen in achttien categorieën), huwelijks staat, eventuele partner, kinderen, of deze kinderen al of niet thuis wonen, of de respondent eigenaar is van het huis waarin hij woont, en hoeveel jaren de persoon al in dezelfde buurt woont. We hebben ook gecontroleerd voor de generatie waartoe de respondenten behoren. Hiertoe hebben we onze respondenten ingedeeld in een drietal generaties: zij die tussen 1935 en 1950, zij die tussen 1950 en 1966, en, ten slotte, zij die tussen 1966 en 1982 zijn geboren. De middelste categorie hebben we als referentiecategorie gebruikt.

De condities die figureren in de theorie van Sampson en Raudenbush zijn: geconcentreerde armoede, oververtegenwoordiging van migranten in de buurt en residentiële instabiliteit. In navolging van Sampson et al. (1997) is een factoranalyse gedaan op verschillende indicatoren die op achterstand van buurten wijzen. Deze kenmerken zijn op individueel niveau gemeten en in de analyse naar het buurtniveau geaggregeerd. Van alle variabelen is het gemiddelde op buurtniveau in de analyse opgenomen.

Op individueel niveau zijn alle variabelen als dummy gemeten. Het gaat hierbij om de volgende indicatoren: werkloosheid, inkomen lager dan bijstandsniveau, het bezitten van een buitenlands paspoort, geboren zijn in het buitenland, ten minste vijf jaar op hetzelfde adres wonen en het bezitten van het huis waar men woont. Een factoranalyse (met variantie maximaliserende rotatie) resulteert in drie factoren, die samen 65% van de variantie verklaren, waarbij één factor kan worden geïnterpreteerd als de materiële achterstand van een buurt, één aangeeft hoeveel allochtonen er in de buurt wonen en één factor een indicatie is voor de residentiële stabiliteit. In eerste analyses was ook opgenomen hoeveel eenoudergezinnen en

gescheiden personen in een buurt wonen. In de factoranalyse resulteerde dit in een verdere, vierde factor, maar in de latere multilevel-regressiemodellen had deze factor te weinig invloed om hem serieus te nemen. We hebben deze daarom niet in de analyse in tabel 1 opgenomen. Tabel 1 geeft de factorladingen van de verschillende items op de factoren weer.

Daarnaast houden we apart rekening met de mate van stedelijkheid om te bepalen of er een onafhankelijk effect uitgaat van stedelijkheid of dat het effect van stedelijkheid wegvalt indien rekening wordt gehouden met condities zoals geconcentreerde armoede, percentage allochtonen en verloop. De mate van stedelijkheid is bepaald door gebruik te maken van gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS, 2001). De stedelijkheidsklassen voor de vierpositie-postcodegebieden die het CBS gebruikt en de daarop berustende schaal is gebaseerd op het aantal adressen per vierkante kilometer. Dit is vrijwel hetzelfde als de bevolkingsdichtheid. Het zou een nadeel kunnen zijn dat deze gegevens verwijzen naar vierpositie-postcodes. Zulke gebieden bestaan gemiddeld uit 2500 à 3000 adressen, hetgeen vrij veel is om nog van een buurt te kunnen spreken. Als benadering voor de mate van stedelijkheid van onze vijfpositie-postcodegebieden is dit echter vermoedelijk minder een probleem dan wanneer het bijvoorbeeld om het gemiddelde inkomen van de bewoners van een ‘vijfpositie-buurt’ zou gaan. De schaal die we aan het CBS hebben ontleend loopt van 1 (landelijk) naar 5 (sterk verstedelijkt).

Om de ontmoetingskansen te meten wordt aan de respondenten gevraagd naar de aanwezigheid van een dertigtal voorzieningen in de buurt. Het gaat hierbij om een supermarkt, slagerij, bakker, groentewinkel, viswinkel/kraam, bioscoop, bouwmarkt, boetiek, groente- of vismarkt, bloemenwinkel, snackbar, huisarts, politiebureau, kerk, garage, sportveld, café, restaurant, kinderdagverblijf, crèche, buurtcentrum, school, park, zwembad, sport/recreatiecentrum, postkantoor, bushalte, treinstation, theater, opera, concertgebouw, openbare bibliotheek of speelveld. Vervolgens heb-

Tabel 1: Factorladingen van verschillende buurtkenmerken (Bron: SSND; n = 168)

Buurtkenmerken	Resulterende factoren
	<i>Materiële achterstand</i>
Percentage werkloos	,855
Percentage met inkomen op bijstandsniveau of lager	,842
	<i>Allochtoon</i>
Percentage met buitenlands paspoort	,902
Percentage dat in het buitenland is geboren	,858
	<i>Residentiële stabiliteit</i>
Percentage ten minste vijf jaar op dit adres	,853
Percentage dat huisbezitter is	,713

ben we met behulp van een factoranalyse deze veelheid aan ontmoetingsplaatsen terug weten te brengen tot een zevental onderling samenhangende groepen gelegenheden die we benoemen naar de gelegenheid die het sterkst laadt op de onderliggende dimensie. Het gaat daarbij om winkels, restaurants, culturele gelegenheden, een school of crèche, recreatievoorzieningen, een politiebureau of huisarts en ten slotte voorzieningen voor het openbaar vervoer. De sociale netwerken zijn vastgesteld met behulp van de ruilmethode (Fischer, 1982). Hierbij wordt in een eerste stap gevraagd naar de namen van de personen waarmee de respondent bepaalde transacties heeft gehad of activiteiten heeft uitgevoerd. Zo vragen we in die eerste stap onder andere: 'Met wie hebt u het laatste halve jaar belangrijke persoonlijke dingen besproken?' Dit levert de namen op van wat wel het kernnetwerk wordt genoemd. Verder is gevraagd bij wie men wel eens op bezoek gaat. Wat het werk betreft werd gevraagd: 'Heeft iemand u geholpen om aan de laatste of huidige baan te komen? Zo ja, wie?' Verder is gevraagd aan wie advies is gevraagd bij problemen op het werk. En omgekeerd wie bij ego om advies heeft gevraagd bij problemen op het werk. Ook is geïnformeerd naar de twee collega's op het werk waarmee de respondent het nauwst samenwerkt. En er is gevraagd naar de baas van de respondent, en naar personen op het werk waarmee de respondent moeilijkheden heeft (dit noemen we 'zuur kapitaal'). Wat de buurt betreft is gevraagd: 'Als u thuis met een klus bezig bent waarvoor u iemand moet hebben die u een handje helpt, bijvoorbeeld als u meubels te dragen hebt of als er een ladder vastgehouden moet worden, wie vraagt u dan om hulp?' Ook is respondenten gevraagd of er iemand is buiten het huishouden die de sleutel tot hun huis heeft, en hoe de respondent aan zijn huidige huis is gekomen. De naamgeneratoren die we gebruiken zijn deels standaard, en deels aan de eigen vraagstelling georiënteerd. Zo hebben we ook gevraagd naar de namen van de directe burens. Ten slotte hebben we de respondent het lijstje met de door hem genoemde namen voorgelegd en gevraagd of hij belangrijke personen vergeten was te noemen, en zo ja, wie. In totaal stelden we dertien van dergelijke naamgenererende vragen.

Vervolgens werden in een tweede stap de namen geïnterpreteerd door te vragen naar kenmerken van de genoemde alters en naar de relatie tussen ego en alter. Kenmerken van alter waarnaar is gevraagd zijn onder andere: diens sekse, leeftijd, opleiding, beroep, betaald werk, gezinssituatie en geloof. Ook werd de rolrelatie met ego vastgesteld, bijvoorbeeld of het gaat om familie, een vriend, een collega et cetera (er worden vijftien soorten rollen onderscheiden, per naam kunnen drie verschillende rollen worden genoemd). Qua kenmerken van de relatie tussen ego en alter wordt onder meer gevraagd naar de intensiteit, het vertrouwen, of ego de ander mag (vijfpuntsschaal), de duur van de relatie (in jaren en maanden), de frequentie van het contact (zes categorieën), de geografische afstand tussen ieders woning (in km), of men denkt over vijf jaar nog een relatie met de ander te hebben, waar men elkaar voor het eerst heeft ontmoet en waar men elkaar tegenwoordig ontmoet (telkens dertien verschillende settings).

Wat onderlinge afhankelijkheden betreft hebben we, qua functionele afhankelijk-

heden gevraagd naar gemeenschappelijke activiteiten zoals het gezamenlijk schoon maken van de buurt, de gemeente of de politie bellen om zo nodig in te grijpen, maar ook of men samen koffie drinkt. De som van deze collectieve activiteiten wordt gebruikt als meting van wat we 'collectieve actie' noemen. Om de structurele afhankelijkheden vast te stellen is er gevraagd of de directe burens en de respondent onderling contact hebben en welk soort relatie ze met elkaar hebben. Ten slotte hebben we wat cognitieve afhankelijkheden betreft de respondenten gevraagd of ze gewoonlijk zeker weten dat een persoon die ze op straat tegenkomen in de buurt thuishoort of niet.

Hoe aantrekkelijk de respondent voor anderen is om in te investeren wordt afgemeten aan diens hulpbronnen, zoals bijvoorbeeld opleiding (een achtpuntsschaal). Verder is er gevraagd of de respondent eigenaar is van het huis waarin hij woont (gecodeerd als een dummy) en of hij van plan is te verhuizen. De antwoorden op deze beide vragen geven aan hoelang de schaduw van de gemeenschappelijke toekomst is. De homogeniteit van de buurt qua levensstijl is vastgesteld aan de hand van de vraag of de bewoners in een vergelijkbare situatie leven qua inkomen en samenstelling van de huishouding.

Relationele alternatieven zijn berekend als de proportie niet-burens in het persoonlijke sociale netwerk van de respondent.

De mate van gemeenschap in een buurt is bepaald door de respondenten items voor te leggen over de mate waarin zij vinden dat zij hun universele doelen comfort, stimulering, affectie en status in hun buurt hebben weten te realiseren. Er is niet gevraagd naar het vijfde algemene doel, gedragsbevestiging, omdat in vooronderzoek bleek dat burens geen rol spelen voor dit doel. Als we naar de verschillende dimensies van een multifunctionele gemeenschap kijken, kunnen we zien dat in de buurt niet alle doelen in dezelfde mate worden gerealiseerd (zie tabel 2 en tabel 3). Bijna alle respondenten (93%) voelen zich veilig in de buurt en daarom kunnen we zeggen dat ze comfort realiseren in de buurt. Een hoog percentage (88%) realiseert tevens affectie in de buurt. Echter, slechts ongeveer twintig procent van onze respondenten vindt dat er in de buurt veel te beleven valt. De buurt lijkt dus niet de meest geschikte plaats om afwisseling te bereiken. Tweederde van de buurbewoners verwerkelijkt status in de buurt.

Tabel 2: Realisatie van soorten individuele doelen in buurten, in percentages (Bron: SSND, n = 596)

Doel		Helemaal eens	Niet helemaal eens	Oneens
Stimulering	In deze buurt is veel te beleven	19,9	19,2	60,9
Comfort	Ik voel me veilig in deze buurt	93,1	6,1	0,8
Affectie	Contacten in deze buurt zijn over het algemeen goed	88,0	6,7	5,2
Status	Ik geniet respect in deze buurt	63,9	28,7	7,4

Tabel 3: Aantal doelen dat men in buurten realiseert, per respondent en per buurt (Bron: SSND, 596 respondenten, en 168 buurten)

Per respondent		Per buurt		
Aantal doelen	Gemiddeld = 2,6 (0,82)	Alle respondenten bereiken x doelen volledig	Ten minste 66% van de respondenten in buurt bereikt x doelen volledig	Ten minste 50% van de respondenten in buurt bereikt x doelen volledig
0	0,8	24,4	1,2	0,6
1	9,1	35,1	7,7	0,6
2	25,6	32,1	40,5	21,4
3	53,1	7,6	48,2	67,9
4	11,3	1,2	2,4	9,5

51

Tabel 4: Informele sociale controle: de verwachting dat buurtgenoten ingrijpen bij wanorde, in percentages (Bron: SSND; n = 168)

Wanneer...	Jazeker	Waarschijnlijk wel	Eerder niet	Zeker niet
kinderen hier spijbelen en rondhangen	20,6	27,6	35,2	16,7
jongeren graffiti op de muren spuiten	4,2	6,9	31,6	57,3
op straat een heftige woordenwisseling plaatsvindt	11,6	32,3	34,3	21,8
in de buurt wordt ingebroken	1,6	4,7	26,4	67,4
iemand bezig is met de auto van een van de buurtbewoners	1,4	3,2	22,9	72,5

Tabel 3 laat het aantal doelen zien die door respondenten individueel en in buurten werden bereikt. Er is verschil gemaakt tussen buurten waar alle respondenten één doel bereiken en buurten waarin ten minste tweederde of de helft dat doel bereiken. In bijna 25 procent van alle buurten werd geen enkel doel bereikt, in bijna een derde van de buurten bereikten alle respondenten één doel en in bijna een derde van de buurten realiseerden alle respondenten ten minste twee doelen.

Informele sociale controle is vastgesteld door de respondenten de vraag voor te leggen of ze verwachten dat mensen uit hun buurt iets doen indien ze zien dat kinderen spijbelen en rondhangen in de buurt; jongeren graffiti op de muren spuiten; er op straat een heftige woordenwisseling plaatsvindt; in de buurt wordt ingebroken; iemand bezig is met een geparkeerde auto van een van de bewoners. Deze vragen

Tabel 5: Verloedering van de buurt volgens oordeel van enquêteur; in percentages (Bron: SSND; n = 168)

Deze buurt is...	
tamelijk verloederd	0,5 %
een beetje verloederd	8,5 %
een redelijk nette buurt	37,6 %
een best nette buurt	36,9 %
een nette, welvarende buurt	16,4 %

Tabel 6: Vandalisme in de buurt; in percentages (Bron: SSND; n = 168)

'Er is af en toe sprake van vandalisme in deze buurt'	Percentages
'Klopt'	26,8
'Klopt niet helemaal'	13,1
'Klopt gewoon niet'	60,1

zijn ontleend aan soortgelijke metingen verricht door Sampson en anderen. Tabel 4 geeft aan hoe sterk de bereidheid om controle uit te oefenen is in Nederlandse buurten. Die verwachting van bereidheid tot informele controle blijkt het sterkst te zijn indien het gaat om spijbelen en rondhangen in de buurt, en minder sterk als het om wat anders gaat.

Ter vaststelling van de fysieke toestand van de buurt maken we gebruik van directe observatie van de publieke ruimte door de interviewer. De fysieke toestand van de buurt is afgemeten aan de mate van verloedering van de buurt en wel door aan de enquêteurs te vragen: 'Wat vindt u van de buurt waar R woont: is deze tamelijk verloederd, een beetje verloederd, redelijk net, best net of vrij net en welvend?'. Tabel 5 geeft de verdeling voor de verschillende buurten. Hieruit blijkt onder meer dat zo gemeten slechts een klein aantal, dat wil zeggen minder dan tien procent, van de buurten in Nederland verloederd zijn. In de analyse gebruiken we een vijfpuntschaal voor fysieke wanorde, lopend van 1 (een nette, welvarende buurt) naar 5 (een tamelijk verloederde buurt).

Kleine criminaliteit wordt vastgesteld door de vraag te stellen naar vandalisme in de buurt. De verdeling over de buurten wordt gegeven in tabel 6. Zoals te zien is, hebben bewoners in ruim een kwart van de onderzochte wijken af en toe te maken met vandalisme, en in zestig procent in het geheel niet. In de analyse gebruiken we een schaal voor sociale wanorde met drie punten die loopt van 1 ('het klopt gewoon niet dat er af en toe vandalisme in deze buurt voorkomt') tot 3 ('het klopt dat er af en toe vandalisme in deze buurt voorkomt').

De onderlinge samenhang tussen vandalisme in de buurt en verloedering van de buurt, uitgedrukt in de correlatiemaat r , is .17 .

Analyse

Voor we overgaan tot het toetsen van hypothesen over de conditionering van netwerken, gemeenschap, sociale controle, vandalisme en verloedering in de buurt besteden we enige aandacht aan een beschrijving van burenrelaties en sociale netwerken onder buren en welke activiteiten men met zijn buren onderneemt.

Beschrijving

Wat doet men met zijn buren en wat is de kwaliteit van burenrelaties? Een vergelijking met alle andere relaties in iemands netwerk (niet getoond hier) leert dat burenrelaties niet heel vaak voorkomen, maar dat als ze er zijn ze veelal vergelijkbare functies hebben als die worden vervuld door familie of vrienden. Verder bestaat er in Nederland een sterke scheiding tussen wonen en werken, ook in de sociale netwerken van mensen: buren hebben bijna nooit iets met ego's werk te maken, laat staan dat ze collega's op het werk zijn.

Tabel 7 geeft informatie over de functie van buren en de kenmerken van burenrelaties. Directe buren hebben vaak geen additionele functie boven op die van de andere buren uit de buurt waar men contact mee onderhoudt ('de netwerkburen'). Buren, en met name netwerkburen, zijn vooral belangrijk voor het geven van hulp bij kleine klussen in en rond de eigen woning, omdat ze de sleutels hebben tot ego's woning, ze bij elkaar op bezoek gaan en ze soms tot het kernnetwerk behoren waarmee iemand zijn persoonlijke problemen bespreekt. De relaties met buren zijn opvallend laag in multiplexiteit en intensiteit, terwijl de frequentie van contact hoog te noemen is. Burenrelaties zijn duidelijk minder intensief dan andere relaties, men mag zijn buren minder graag en men vertrouwt ze ook minder sterk dan andere personen waarmee men omgaat, met name geldt dit voor de directe buren. Ook verwacht men in een kwart van de gevallen dat men met de directe buren geen contact meer zal hebben over vijf jaar.

Toetsing

Een deel van de in figuur 1 veronderstelde verbanden, zoals de effecten van ontmoetingsplaatsen op netwerken, de invloed van deze factoren op gemeenschap en de invloed van deze factoren op informele controle hebben we elders al geanalyseerd (zie o.a. Völker, 1999; Völker & Flap, 2004a, 2004b; Völker, Flap & Lindenberg, 2005). We hebben aangetoond dat de buurt in Nederland nog wel degelijk van belang is voor het ontstaan van relaties tussen buren (Völker, 1999) en voor het ontstaan van gemeenschap (Völker & Flap, 2004a, 2004b), en dit is inderdaad sterker het geval naarmate er o.a. ontmoetingsplaatsen aanwezig zijn in een buurt (vergelijk Van Kempen, 1999, 2003). In deze bijdrage lopen we bovendien de effecten na die faciliteiten, buurtnetwerken en lokale gemeenschap hebben op informele controle,

Tabel 7: Functies van buren en kenmerken van de relaties met buren, in percentages (Bron: SSND; n = 1007)

	Buren (directe en andere buren) (%)	Alleen 'andere' buren (%)	Alleen 'directe' buren (%)	Alle andere relaties (zonder buren) (%)
Baan	0,5	2,4	0,2	2,7
Advies (ontvangen)	0,4	1,5	0,3	13,4
Advies (gegeven)	0,5	2,4	0,2	16,6
Zuur	0,1	0,3	0,1	3,6
Coöperatie	0,6	1,5	0,4	13,5
Huis	2,3	7,4	1,4	2,5
Kleine reparaties	20,0	37,9	16,9	12,5
Sleutel	21,3	32,2	19,3	10,5
Bezoek	16,0	37,9	12,2	34,7
Kern	4,5	13,3	2,9	22,6
N	2260	340	1922	10123
Gemiddeld aantal buren per netwerk (indien buren aanwezig)	2,5 (1,2)	1,8 (1,1)	2,1 (0,9)	10,4 (4,3)
Gemiddeld aantal buren per netwerk (alle netwerken)	2,2 (1,3)	0,4 (0,9)	1,9 (1,0)	–
% zonder buren	9,1	79,8	11,9	–

Tabel 7: Functies van buren en kenmerken van de relaties met buren, in percentages (Bron: SSND; n = 1007) (vervolg)

	Buren (directe en andere buren) (%)	Alleen 'andere' buren (%)	Alleen 'directe' buren (%)	Alle andere relaties (zonder buren) (%)
Duur van de relatie (in jaren)	9,9 (9,7)	10,8 (9,1)	9,8 (9,8)	16,9 (14,4)
Frequentie van contact				
– Dagelijks	25,4	22,1	26,0	33,5
– Wekelijks	45,9	50,3	45,1	38,6
– Maandelijks	16,1	17,4	15,9	18,8
– Eens in de 3 maanden	3,3	2,6	3,4	4,9
– Minder	3,1	3,5	3,0	2,2
– Bijna nooit	6,2	4,1	6,6	1,9
Intensiteit relatie	2,7 (1,2)	3,2 (1,1)	2,5 (1,1)	3,8 (1,2)
Mogen	3,5 (1,0)	3,9 (.85)	3,4 (1,0)	4,3 (.94)
Vertrouwen	3,8 (1,1)	4,1 (.96)	3,7 (1,1)	4,4 (.94)
Geen toekomst	24%	13%	25%	17%
Multiplexiteit	0,59 (.62)	0,50 (.62)	1,3 (.63)	1,3 (3,8)
Bundeling rollen (aantal rollen)	%	%	%	%
1 (alleen buur)	85,8	58,2 (198)	90,5	91,1
2	13,5	38,5 (131, waarvan ca. 70% vrienden)	9,1	8,5
3	0,8	3,2 (11)	0,4	0,4

vandalisme in en verloedering van de buurt. Bovendien houden we rekening met de condities die door Sampson en Raudenbush genoemd zijn als voorwaarde voor het ontstaan van informele controle.

De eerste onderzoeksvraag betrof de alledaagse, impliciete veronderstellingen uit het onderzoeksveld dat stedelijkheid gepaard gaat met buurten waarin sprake is van een sterkere concentratie aan armoede, een grotere vertegenwoordiging van allochtonen, een grotere instabiliteit, minder ontmoetingsplaatsen, minder grote netwerken onder burens, minder gemeenschap, minder informele controle en meer vandalisme en verloedering. Tabel 8 laat zien dat stedelijke buurten niet significant meer armoede of werkloosheid kennen dan suburbane of landelijke gebieden, maar er wonen inderdaad wel meer allochtonen en het verloop is ook groter. Verder is het aantal voorzieningen groter in buurten in steden; vooral geldt dat voor winkels, restaurants, recreatiegelegenheden en voorzieningen voor het openbaar vervoer. Buurten in stedelijke gebieden zijn vaker verloederd en hebben ook vaker te maken met vandalisme. Ook is de lokale gemeenschap geringer, evenals de informele controle (hoewel dit verschil slechts zwak significant is). Er is enig verschil wat betreft de omvang van de burennetwerken die buurtbewoners erop nahouden: deze zijn in suburbane gebieden enigszins groter. Dit resultaat werd in eerder onderzoek ook al vastgesteld (Fischer, 1982; Blauw, 1986).

Ter toetsing van onze andere hypothesen hebben we de data geanalyseerd met behulp van multilevel-analysetechnieken, waarin buurten een apart niveau vormen, naast dat van de individuele respondenten.

In de eerste multilevel-analyse, weergegeven in kolom 1 van tabel 9, blijkt dat onderlinge afhankelijkheden, zowel functionele, structurele als cognitieve afhankelijkheden, sterk van invloed zijn op het aantal relaties dat men met burens onderhoudt. Ontmoetingsgelegenheden in de vorm van scholen en een crèche leiden eveneens tot een groter aantal relaties met burens. Ook de aantrekkelijkheid om in elkaar te investeren, af te lezen aan een hogere opleiding en aan de wens om niet te verhuizen, bevorderen contacten met burens. Relationele alternatieven buiten de buurt doen er niet toe. Van de door Sampson en Raudenbush onderscheiden factoren heeft alleen het ontbreken van verloop in de buurt een gunstig effect op het aantal burens waarmee men contact onderhoudt.

Kolom 2 toont welke condities lokale gemeenschap bevorderen. Daartoe behoren opnieuw de drie eerdergenoemde afhankelijkheden. Ook is er meer lokale gemeenschap indien de verwachte gemeenschappelijke toekomst langer is, evenals als er meer homogeniteit in inkomen is, wat vermoedelijk wijst op een overeenkomst in levensstijl die de onderlinge omgang vergemakkelijkt.

Wat de settings betreft, de aanwezigheid van restaurants en recreatievoorzieningen bevordert het ontstaan van gemeenschap in de buurt. Ook het totale aantal voorzieningen doet ertoe (niet getoond in de tabel).

Heel opmerkelijk is de bevinding dat een buurt waarin de armoede sterker geconcentreerd is meer gemeenschap kent. Wellicht komt dat omdat de maat voor

Tabel 8: Verschillen tussen buurten naar stedelijkheid (SSND; n = 168 buurten)

	Stedelijk (n=25)	Suburbaan (n=111)	Ruraal (n=25)	p-waarde
Ontmoetingsgelegenheden				
Winkels	1,40 (.34)	1,00 (.54)	,73 (.59)	,000
Restaurants	,68 (.44)	,53 (.36)	,38 (.26)	,012
Cultuur	,26 (.23)	,30 (.36)	,24 (.25)	,518
School, crèche	,30 (.35)	,45 (.41)	,42 (.30)	,184
Recreatie	,72 (.50)	,51 (.37)	,47 (.43)	,038
Politie, huisarts	,22 (.18)	,28 (.24)	,37 (.25)	,068
Openbaar vervoer	,78 (.37)	,52 (.31)	,45 (.32)	,000
Totaal aantal voorzieningen	10,40 (2,5)	8,10 (3,5)	6,70 (4,1)	,000
Samenstelling buurt				
Laag inkomen, werkloos	,01 (1,1)	-,04 (1,0)	,16 (.66)	,603
Allochtoon	,53 (1,4)	-,08 (.91)	-,17 (.48)	,008
Residentiële stabiliteit	,48 (.84)	,04 (1,02)	,29 (.91)	,010
Respondent-buurtrelatie				
Aantal burens in netwerk	1,95 (.50)	2,28 (.71)	2,14 (.50)	,050
Gemeenschap	5,75 (.75)	5,85 (.74)	6,29 (.55)	,007
Informele controle	5,27 (1,18)	16,03 (1,90)	16,33 (1,48)	,065
Fysieke wanorde	3,88 (.51)	3,56 (.58)	3,29 (.59)	,000
Sociale wanorde	1,99 (.53)	1,67 (.53)	1,38 (.33)	,000

armoede die we hebben gebruikt is gebaseerd op werkloosheid en een inkomen op bijstandsniveau. Mensen die werkloos zijn of een uitkering van de bijstand krijgen, zullen ook meer tijd in de buurt doorbrengen.

Kolom 3 geeft de condities aan die de mate van informele controle beïnvloeden. Geconcentreerde armoede, verloop, een groot aandeel allochtonen en een grotere stedelijkheid doen alle afbreuk aan de informele controle in een buurt. Kinderen in de buurt, indien de bewoners van de buurt eerder gezamenlijk meededen aan collectieve acties, indien de buurtbewoners hun huis in eigendom hadden en vooral indien men de mensen die in de buurt rond liepen 'thuis kon brengen', dat wil zeggen, wist wie ze waren en waar ze woonden hadden een positief effect. Verder lijkt de informele controle af te nemen in de jongere generaties. Restaurants en andere voorzieningen voor de vrije tijd doen opvallend genoeg af aan de informele controle in de buurt. Ten slotte blijkt gemeenschap in een buurt de informele controle te bevorderen, maar buurtnetwerken doen er niet toe.

Tot slot geven de kolommen 4 en 5 de effecten weer die uitgaan van informele controle op de veiligheid en ordelijkheid van de buurt. Let wel, de scores zijn 'omgedraaid' in de tabel: een hoge mate van fysieke wanorde staat gelijk aan een hoge

Tabel 9: Multilevel-analyse van aantal buren, gemeenschap, informele controle en fysieke en sociale wanorde (Bron: SSND, n=1007 respondenten en 12368 netwerkleden)

	Aantal buren in netwerk	Gemeenschap	Informele controle	Fysieke wanorde	Sociale wanorde
Individueel niveau					
Cohort 1935-1950	,080 (.110)	-,019 (.100)	,057 (.237)	-,021 (.070)	-,174 (.211)
Cohort 1966-1982 ¹⁾	-,101 (.130)	,062 (.120)	-,582 (.281)**	,166 (.080)*	,411 (.251)
Jonge kinderen	,059 (.112)	,335 (.104)**	,562 (.241)**	,040 (.072)	,010 (.217)
Collectieve actie	,081 (.020)**	,993 (.019)**	,143 (.043)**	,017 (.013)	,087 (.039)*
Contact tussen buren	,223 (.086)**	,274 (.080)**	,096 (.188)	-,045 (.056)	,073 (.169)
R weet wie waar woont	,111 (.055)*	,324 (.058)**	,494 (.139)**	-,058 (.042)	,102 (.129)
Opleiding	,084 (.020)**	-,036 (.017)+	-,003 (.045)	-,089 (.013)**	-,060 (.040)
Homogeniteit inkomen	-,005 (.047)	,117 (.044)**	,149 (.105)	-,003 (.031)	-,017 (.095)
Verhuisplannen	-,135 (.056)**	-,259 (.052)**	-,165 (.125)	,108 (.037)**	,021 (.113)
Huisbezit	-,001 (.109)	,116 (.102)	,776 (.244)**	-,240 (.074)**	,045 (.217)
Netwerk buiten buurt	,002 (.011)	,001 (.001)	,034 (.029)	-,001 (.008)	,019 (.023)
Buurniveau					
Laag inkomen, werkloos	,027 (.058)	,128 (.057)**	-,107 (.134)	,087 (.040)*	,010 (.117)
Allochtoon	,082 (.060)	,002 (.048)	-,220 (.133)+	,051 (.026)+	-,010 (.020)
Residentiele stabiliteit	,092 (.046)+	,022 (.060)	,061 (.032)+	-,071 (.036)*	-,288 (.113)**
Stedelijkheid	,030 (.037)	-,035 (.038)	,059 (.089)	,093 (.030)**	,154 (.073)*

Ontmoetingsgelegenheden/ Voorzieningen

Winkels	-,105 (,110)	-,021 (,110)	-,360 (,257)	,124 (,086)	,104 (,217)
Restaurants	,196 (,129)	,262 (,130)*	-1,037(,296)**	,002 (,102)	,251 (,250)
Cultuur	-,007 (,128)	,071 (,128)	,356 (,313)	-,093 (,105)	,066 (,262)
School, crèche	,225 (,102)**	-,089 (,101)	-,077 (,239)	-,025 (,078)	-,256 (,208)
Recreatie	,065 (,129)	,244 (,120)*	,240 (,296)	-,185 (,088)*	-,044 (,248)
Politie/huisarts	-,002 (,170)	,188 (,166)	,354 (,393)	-,027 (,013)*	,097 (,341)
Openbaar vervoer	-,069 (,127)	-,192 (,128)	,272 (,291)	,227(,098)**	,203 (,248)

Samenhang tussen de modellen

Aantal burens in netwerk	–	,083 (,029)**	,007 (,008)	,033 (,021)	,001 (,062)
Gemeenschap	–	–	,399 (,072)**	-,016 (,022)	-,015 (,066)
Informele controle	–	–	–	-,033 (,011)**	-,100 (,034)**
Constante	1,436 (,396)	4,239 (,0378)	10,737 (,0966)	2,264 (,311)	1,619 (,095)
Variantie: buurt	,022 (,041)	,115 (,045)	,439 (,224)	,124 (,028)	,050 (,015)
Variantie: individu	1,665 (,084)	1,372 (,0780)	5,379 (,339)	,435 (,028)	,995 (,061)
Aandeel 'buurt' aan variantie in leeg model	5%	13%	16%	31%	5%
Verklaarde variantie:					
Totaal	12%	22%	25%	25%	18%
Buurt	12%	45%	34%	47%	84%
Individueel	10%	17%	18%	16%	8%

Noot: 1) referentie= cohort tussen 1951-1965; **p<,010; *p<,05; +p<,10. In alle modellen is gecontroleerd voor gehuwd zijn, sekse, en het hebben van een betaalde baan.

score, idem voor vandalisme. Geconcentreerde armoede, oververtegenwoordiging van allochtonen, verloop en stedelijkheid blijken opnieuw medeverantwoordelijk te zijn voor verloedering van de buurt. Een buurt is minder verloederd indien de bewoners niet van plan zijn te verhuizen en indien ze eigenaar zijn van het huis waarin ze wonen.

Indien er meer openbaar groen en recreatiefaciliteiten in een buurt aanwezig zijn, is de buurt ook minder verloederd. Hetzelfde geldt voor buurten waar een huisartsenpraktijk of een politiebureau is gevestigd. Faciliteiten die met het vervoer te maken hebben zoals bushaltes, treinstations en benzinepompen bevorderen juist de verloedering. Mensen die behoren tot jongere generaties en een lagere opleiding hebben, leven in buurten die sterker verloederd zijn. Inderdaad hebben netwerken en gemeenschap in de buurt overeenkomstig de verwachtingen van Sampson en Raudenbush geen rechtstreeks effect op de verloedering van de buurt, maar indirect via een vrij sterk direct effect van informele controle.

Sociale wanorde in de vorm van vandalisme blijkt minder goed te verklaren. Niet alleen zijn er slechts enkele factoren aan te wijzen die daarop invloed hebben, ook is de verklaarde variantie geringer, en de meeste buurtkenmerken blijken weinig te maken te hebben met verschillen in vandalisme. Verstedelijking en verloop versterken vandalisme in de buurt, daarentegen gaat informele controle (en opnieuw niet gemeenschap en informele netwerken in de buurt) vandalisme tegen. De enige andere relevante factor bestaat erin of men in het verleden collectieve acties heeft ondernomen. Echter, collectieve actie lijkt op het eerste gezicht eerder een gevolg te zijn van vandalisme dan omgekeerd.

De gevonden effecten zijn consistent met de eerder geformuleerde verwachtingen, op twee na. Mensen die in een wijk wonen met veel armoede ervaren veel gemeenschap in de buurt maar dit leidt niet tot een sterkere informele controle. Van de aanwezigheid van restaurants gaat ook een tweeslachtige invloed uit, dat wil zeggen er is dan meer gemeenschap in de buurt maar tegelijkertijd minder informele controle.

Is het nu echt de informele controle in plaats van een hoog aandeel van mensen met een laag inkomen, een groot verloop in de buurt en de oververtegenwoordiging van migranten die tot verloedering van de buurt leidt? Dit lijkt de kern te zijn van het werk van Sampson en zijn collega's. In onze analyses hebben we dit wel aannemelijk gemaakt, maar we hebben het niet overtuigend aangetoond. Sampson, Raudenbush en Earls (1997) hebben dit in hun bekende artikel in *Science* inderdaad laten zien: in een multivariate analyse worden na controle voor informele controle in een buurt de effecten van buurtkenmerken zwakker of vallen zelfs weg. In een extra analyse van het bestand van 168 buurten (zie tabel 10) hebben we de analyse van Raudenbush et al. voor Nederland gerepliceerd. Zoals tabel 10 laat zien komen we tot soortgelijke conclusies.

Tabel 10: Regressie van fysieke en sociale wanorde op buurtkenmerken en informele controle
(Bron: SSND; n = 168)

	Model 1: Buurtkenmerken	Model 2: Buurtkenmerken en informele controle
<i>Fysieke wanorde in de buurt</i>		
Laag inkomen	-,088 (.039)*	-,075 (.045)
Allochtoon	,127 (.035)**	,164 (.171)
Residentiële stabiliteit	-,154 (.039)**	-,136 (.046)**
Informele controle	—	,037 (.011)**
<i>Sociale wanorde in de buurt</i>		
Laag inkomen	-,019 (.038)	,032 (.045)
Allochtoon	,045 (.032)	,002 (.038)
Residentiële stabiliteit	-,131 (.028)**	-,160 (.214)
Informele controle	—	-,050 (.012)**

In deze modellen is gecontroleerd voor sekse, gehuwd zijn, huisbezit, duur woonachtig op dit adres, etniciteit, verhuigeneigdhed, leeftijd en opleiding,

Conclusies

In dit artikel hebben we de voorwaarden en gevolgen onderzocht van een belangrijke vorm van maatschappelijke betrokkenheid, namelijk de bereidheid tot informele controle op medeburgers of zij wel bijdragen aan het produceren van het bestrijden van collectieve kwaden in de buurt. We repliceerden daartoe voor Nederland het gezaghebbende onderzoek naar informele controle en fysieke en sociale wanorde in de buurt dat Sampson en Raudenbush in de Verenigde Staten uitvoerden. Het blijkt dat buurtnetwerken gemeenschap in de buurt bevorderen, maar niet de informele controle en fysieke en sociale orde; gemeenschap in de buurt bevordert de informele controle, maar niet de fysieke en sociale orde, en ten slotte, de informele controle bevordert de fysieke en de sociale orde in de buurt. Al met al levert ons onderzoek een sterke bevestiging op van de redeneringen van Sampson en Raudenbush.

Onze aanvulling op hun redenering en hun test, dat wil zeggen de veronderstelling dat buurtnetwerken tot lokale gemeenschappen leiden en dat deze op hun beurt bijdragen tot de informele controle, blijkt te kloppen. Netwerken hebben effect op gemeenschap: hoe meer burenen opgenomen zijn in het persoonlijk netwerk, des te meer er sprake is van gemeenschap. Weliswaar heeft gemeenschap duidelijk een gunstig effect op informele controle, toch is vreedzaam samenleven in een ordelijke buurt ook mogelijk zonder sterke lokale gemeenschap. Wat nodig is, is de bereidheid tot informele controle op buurtgenoten en passanten die afbreuk

doen aan deze vreedzaamheid en orde, en deze hangt ook af van andere buurtcondities zoals de afwezigheid van armoede en verloop.

We hebben ook getoetst of enkele assumpties die vaak stilzwijgend worden gemaakt wel kloppen, vooral of stedelijke gebieden niet alleen minder contacten onder mensen in de buurt tellen en minder gemeenschappen maar tegelijkertijd ook minder informele controle en meer vandalisme en verloedering kennen. Inspectie van percentageverschillen tussen stedelijke en minder stedelijke buurten leert dat buurten in steden over het algemeen meer voorzieningen kennen, echter, dat geldt niet voor culturele voorzieningen, een politiebureau of een huisartspraktijk of scholen en een crèche. Stedelijke buurten tellen naar verhouding eveneens meer allochtonen, een groter verloop, meer mensen die slechts weinig burens in hun netwerk hebben, en minder lokale gemeenschap, minder informele controle en meer vandalisme en verloedering. In tegenstelling tot het algemeen heersende idee is de armoede in Nederland groter in landelijke buurten. De verschillen tussen stedelijke en andere buurten naar netwerken in de buurt, lokale gemeenschap en informele controle verdwijnen indien we constant houden op nog meer factoren, zoals blijkt uit de eerder gepresenteerde multilevel-modellen. Verschillen naar vandalisme en verloedering blijven wel bestaan.

Discussie

De meeste van de door ons beredeneerde hypothesen vonden steun in de bevindingen. Bij deze redeneringen maakten we gebruik van een algemene handelingstheorie. Deze meer algemene verklaring was echter eerder een schets van een verklaring dan een uitgewerkt deductief systeem. En hoe streng is ons onderzoek dan als test van deze veronderstellingen? Zijn de genoemde 'mechanismen' inderdaad verantwoordelijk voor de gevonden verbanden? Berust bijvoorbeeld het verband tussen gemeenschap en controlebereidheid in een buurt op de grotere beloningen die mensen in een buurtgemeenschap ontvangen indien ze anderen trachten te corrigeren? Het zou goed zijn indien we deze algemene theorie verder uitwerken en strenger toetsen.

De redenering aan de hand van deze algemene theorie leidt wel tot nieuwe voorstellingen. Onze redenering suggereert bijvoorbeeld dat de kwaliteit van de fysieke omgeving direct invloed heeft op het fysieke welzijn van mensen, en indirect op hun sociaal welzijn door haar effect op gemeenschapsvorming. Mensen waarderen zowel groen in de omgeving als een straat met mensen, terwijl ze druk verkeer en graffiti afkeuren. Uit gezondheidsonderzoek is bekend dat het hebben van uitzicht op of zich bevinden te midden van 'groen' stress vermindert, de aandacht herstelt en het fysieke welbevinden vergroot en indirect de gemeenschap in de buurt (Kawachi & Berkman, 2000; Kweon et al., 1998). Fysiek welzijn hangt echter niet alleen af van vermindering van stress. Uit onderzoek naar de beleving van kunst en architectuur komt naar voren dat een afwisselende fysieke omgeving, met name van de bebouwing en het straatbeeld, eveneens aangenaam is (Ganzeboom, 1982, 1984). Te

veel afwisseling leidt echter tot stress. De combinatie van een afwisselend straatbeeld en bomen stelt bewoners en passanten in staat hun eigen niveau van stimulering te regelen (Schellekens, 1976; Tazelaar, 1985). Deze bevindingen zijn goed te begrijpen in het licht van de theorie van de psycholoog Berlyne (1971). Deze theorie houdt onder meer in dat mensen behoefte hebben aan afwisseling maar dat te veel afwisseling tot stress leidt, met andere woorden er is een optimaal niveau aan afwisseling.

In dit artikel hebben we uiteindelijk slechts twee 'uitkomsten' geanalyseerd, namelijk vandalisme en verloedering. Dit zijn evenwel gevallen van criminaliteit in het algemeen en de kwaliteit van de fysieke omgeving anderzijds. De redenering impliceert ook voorspellingen voor andere vormen van fysieke wanorde zoals auto's die op de stoep worden geparkeerd en sociale wanorde zoals het voorkomen van gewelddadigheden. Sampson en Raudenbush onderzoeken in dit verband het hele scala aan wanordelijkheden tussen peuken op de stoep tot en met het voorkomen van moorden in de buurt.

Een van de minder goed te begrijpen uitkomsten van ons onderzoek is dat buurten die veel armoede kennen juist meer gemeenschap kennen maar niet meer informele controle (het verband is, hoewel niet significant, zelfs negatief) en zelfs meer verloedering. Sampson (2003) suggereert dat 'urbanites whose strong ties are tightly restricted geographically, especially in low-income communities, may actually produce an environment that discourages collective response to local problems'. Mensen kunnen ook gemeenschap ervaren in een kleine primaire groep met sterke bindingen maar juist daardoor niet in staat zijn op lokaal niveau meerdere van deze sterke primaire groepen te integreren. Het is de moeite waard deze variatie op Granovetters idee van de 'strength of weak ties' in toekomstig onderzoek te beproeven (Granovetter, 1973). Een andere, aanvullende duiding is dat bewoners in achterstandswijken weinig contact en ook weinig vertrouwen hebben in de lokale overheid die hun belangen zou kunnen vertegenwoordigen en die zou kunnen helpen de verloedering tegen te gaan en de buurt op te knappen (Vélez, 2001).

In het onderzoek naar de effecten van buurtkenmerken zou er rekening mee moeten worden gehouden dat bepaalde mensen juist gaan wonen in of wegtrekken uit een bepaalde wijk. Door deze selectieve migratie zouden foute conclusies kunnen worden getrokken. Zo zullen bijvoorbeeld mensen met een goede gezondheid, met veel financieel kapitaal of vrienden en kennissen met hulpbronnen eerder een woning in een aantrekkelijke buurt kunnen vinden, en omgekeerd zullen mensen met minder financiële armslag soms gedwongen worden om uit een aantrekkelijke buurt te vertrekken vanwege te hoge woonlasten (Van Kempen, 2003; Verheij et al., 2003).

De kwaliteit van de data kan verder worden verbeterd, hoewel in ons onderzoek bijvoorbeeld in tegenstelling tot eerder onderzoek over deze kwesties (Wittebrood, 2000), directe metingen van sociale samenhang in de vorm van netwerken en ervaren gemeenschap worden gebruikt. Zo kan de fysieke toestand van de buurt worden vastgelegd door het fotograferen van straatbeelden en door eigen waarneming van

graffiti, stank, lawaai, leegstand, bouwstijl en onderhoudstoestand van huizen en groen. Ook de afwisseling en schoonheid in wijken kan op een dergelijke wijze worden vastgesteld. Een voorbeeld is te nemen aan het werk van Ganzeboom (1982, 1984) en dat van Sampson en Raudenbush (1999). Criminaliteit kan beter worden gemeten door de respondenten in een buurt vragen te stellen zoals die gewoonlijk in slachtofferenquêtes worden gesteld (zie Wittebrood, 2000; Van Wilsum, Wittebrood & De Graaf, 2002). Misschien blijkt het ook mogelijk om data over aangiftes of de woonadressen van wetsovertreders te koppelen aan onze buurtgegevens. De dataverzameling wordt komend jaar herhaald. Hierdoor is enige greep te krijgen op de veronderstelde feedbackprocessen die zich over de tijd afspelen. Ook is er enig idee te krijgen van selectieproblemen, of de bevindingen niet het resultaat ervan zijn dat bepaalde mensen in bepaalde buurten gaan wonen in plaats van dat bepaalde buurten een effect hebben op de daar wonende mensen.

Verder kunnen we meer gebruikmaken van zogenaamde ecometrische methoden waarbij samenvattende kenmerken van ecologische settings zoals buurten worden verkregen op grond van meerdere metingen van dezelfde setting uit surveys en observatiestudies (Raudenbush & Sampson, 1999). De methodologie van schaalconstructie – ontleend aan de psychometrie waarbij scores van een individu op meerdere items over een kenmerk van dat individu, bijvoorbeeld diens creativiteit, tot een schaal worden omgevormd – wordt geschikt gemaakt om schalen te construeren voor het meten van kenmerken van ecologische gebieden op grond van scores op meerdere items over kenmerken van een gebied, bijvoorbeeld de fysieke aantrekkelijkheid van een buurt, door meerdere individuen in meerdere gebieden. Op deze manier wordt variatie in respons op bepaalde items (over bijvoorbeeld sociale wanorde, et cetera) geïnterpreteerd door variatie binnen individuen, tussen individuen in buurten en tussen buurten. Zo is er een beter idee te krijgen van vertekeningen, betrouwbaarheid en validiteit van indicatoren op het collectieve niveau verkregen uit antwoorden van diverse respondenten op dezelfde vragen.

Aan de bevindingen van ons onderzoek kunnen enkele voorzichtige beleidssuggesties worden ontleend. Allereerst dat ingrijpen in de fysieke omgeving, in de vorm van de creatie van een fysiek aantrekkelijke omgeving en van publieke ontmoetingsplaatsen, een van de weinige mogelijkheden is waardoor een overheid mensen in een buurt nader tot elkaar kan brengen. Je kunt mensen niet goed dwingen om elkaar aardig te vinden. En trachten mensen te veranderen is in elk geval een veel minder effectieve strategie dan het veranderen van de fysieke omgeving en het scheppen van ontmoetingsplaatsen. Het praktische belang is erin gelegen dat de studie aanwijzingen oplevert voor wat gemeentebesturen bijvoorbeeld moeten doen en wat ze moeten nalaten in vormgeving van de fysieke omgeving indien ze gemeenschap en controlebereidheid en indirect de fysieke kwaliteit van de buurt blijvend willen vergroten.

Verder, omdat vandalisme en andere tekenen van fysieke achterstand van een buurt niet alleen oorzaak maar ook gevolg zijn van gemeenschap en de bereidheid tot controle van andere buurtbewoners en van vreemden, zal politieoptreden tegen

vandalisme of direct weghalen van graffiti niet voldoende zijn zolang er geen bereidheid tot informele controle onder de buurtbewoners bestaat. Ook kan de waarde van het streven naar gemeenschap in de buurt ter bestrijding van vandalisme en verloedering in de buurt enigszins worden gerelativeerd. Opvallend is ook dat gemeenschap en controlebereidheid vrijwel niet beïnvloed worden door het bestaan van vele contacten in de buurt. Sterke bindingen in een kleine subgroep kunnen zelfs in de weg staan van de bereidheid om op te komen voor het algemeen belang van de buurt door overtreders van fatsoensregels en van wetten aan te spreken op hun gedrag.

Noten

- 1 Deze bijdrage is gebaseerd op een lezing gehouden op een gezamenlijke workshop van het NSCR en het WODC over 'Buurt en Opsporing: Theoretische, empirische en praktische ontwikkelingen' op 27 mei 2004 te Leiden. We danken de deelnemers aan deze workshop voor hun vragen en commentaren.
- 2 Sampson leidt een bijzonder grootschalig onderzoek van buurten in Chicago waarin soortgelijke theorieën en methoden zijn toegepast als die wij willen gebruiken. Zie de website van het 'Project on Human Development in Chicago neighborhoods': http://www.hms.harvard.edu/chase/projects/chicago/res_pubs/index.htm.

Literatuur

- Berlyne, D. (1971). *Aesthetics and psychobiology*. New York: Appleton.
- Blauw, P.W. (1986). *Suburbansatie en sociale contacten*. Amsterdam : Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap.
- Campbell, K. & Lee, B. (1992). Sources of Personal Neighbor Networks: Social Integration, Need, or Time? *Social Forces*, 71, 1077-1100.
- Coleman, J. (1990). *Foundations of social theory*. Cambridge: Bellknap Press.
- CBS (2001). *Kerncijfers wijken en buurten*. Voorburg/Den Haag: Staatsuitgeverij [Key Figures on Neighborhoods].
- Driessen, F. & Beereboom, H. (1983). *De kwaliteit van het stedelijk leefmilieu: Bewoners en hun voorkeuren*. Rijksplanologische Dienst.
- Fischer, C.S. (1982). *To Dwell Among Friends*. Berkeley: University of California Press.
- Fischer, C.S. et al. (1977). *Networks and Places*. New York: Free Press
- Flap, H. (1999) Buurt of gemeenschap: meeting of mating. In B. Völker & R. Verhoeff (red.), *Buren en buurten* (pp. 11-33). Amsterdam: Siswo.
- Flap, H. & Völker, B. (2004). Neighborhoods, networks, community, informal control and physical disorder. Paper presented at workshop of WODC and NSCR, Leiden, May 27.
- Ganzeboom, H. (1982). *Beleving van monumenten*. Utrecht.
- Ganzeboom, H. (1984). *Cultuur en informatieverwerking*. Diss, Utrecht.
- Granovetter, M.S. (1973). The strength of weak ties. *The American Journal of Sociology*, 78, 1360-1380.

- Kawachi, I. & Berkman, L. (2000) Social cohesion, social capital, and health. In L. Berkman & I. Kawachi (eds.), *Social epidemiology*. New York: Oxford University Press.
- Kweon, B., Sullivan, W. & Wiley, A. (1998). Green common places and the social integration of inner city older adults. *Environment and Behavior*, 33, 543-71.
- Lindenberg, S. (1997). Grounding groups in theory: functional, cognitive, and structural interdependencies. *Advances in Group Processes*, 14, 281-331.
- Lindenberg, S. (1998). Solidarity: its microfoundations and macrodependence. A framing approach. In P. Doreian en T. Fararo (eds.), *The Problem of Solidarity. Theories and Models* (pp. 61-112). London: Gordon and Breach Publisher.
- Putnam, R. (2000). *Bowling alone. The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Raudenbush, S. & Sampson, R. (1999). Econometrics: towards a science of assessing ecological settings, with application to the systematic social observation of neighborhoods. *Sociological Methodology*, 29, 1-41.
- Sampson, R. (2002). Transcending tradition: New directions in community research, Chicago style. *Criminology*, 40, 213-30.
- Sampson, R. (2003). The neighbourhood context of well-being. *Perspectives in Biology and Medicine* 46, supplement S53-S64.
- Sampson, R. & Raudenbush, S. & Earls, S. (1997). Neighborhoods and violent crime: a multilevel study of collective efficacy. *Science*, 27, 918-24.
- Sampson, R. & Raudenbush, S. (1999). Systematic social observation of public spaces: a new look at disorder in urban neighborhoods. *American Journal of Sociology*, 105, 603-51.
- Schellekens, H. (1976). *De straat*. Eindhoven, PhD thesis.
- Tazelaar, F. (1985). *De kwaliteit van het stedelijk leefmilieu: Reacties van bewoners op tekorten*. Utrecht.
- Van Kempen, R. (1999). De buurt van belang? Activiteiten en sociale contacten van bewoners van twee Utrechtse achterstandsbuurten. In B. Völker en R. Verhoeff (red.), *Buren en buurten* (pp. 69-86). Amsterdam: Siswo.
- Van Kempen, R. (2003). *Stad, buurt en beleid. Over verdeelde steden en gedeelde buurten*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Van den Berg, A., Koole, S. & van der Wulp, N. (2003). Environmental preference and restoration: how are they related? *Journal of Environmental Psychology*, 23, 135-46.
- Van Wilsum, J. (2003). *Crime and contexts. The impact of individual, neighbourhood, city and country characteristics on victimization*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- Van Wilsum, J., Wittebrood, K. & de Graaf, N.D. (2002). Buurtdynamiek en slachtofferschap van criminaliteit. Een studie naar de effecten van stijging, daling en stabiliteit van wijken. *Mens en Maatschappij*, 78, 4-28.
- Vélez, M.B. (2001). The role of public social control in urban neighborhoods: a multilevel analysis of victimization risk. *Criminology*, 39, 837-64.
- Verbrugge, L. (1977). The structure of adult friendships. *Social Forces*, 56, 576-97.

- Verhey, R., Van de Mheen, H., Bakker, D., Groenewegen, P. & Mackenbach, P. (2003). Urban-rural variations in health in the Netherlands: does selective migration play a part? *Journal of Epidemiological Community Health*, 52, 487-93.
- Völker, B. (1999). 15 miljoen buren. De rol van buren in persoonlijke netwerken in Nederland. In B. Völker en R. Verhoeff (red.), *Buren en buurten* (pp. 43-68). Amsterdam: Siswo.
- Völker, B. & Flap, H. (2004a). When are neighborhoods communities? (submitted). Also presented at the 2001 Annual Meeting of the ASA, Anaheim, CA, August 18-21, Special Session on 'Urban Networks'.
- Völker, B. & Flap, H. (2004b). Buren, buurten, gemeenschappen. *Sociale Wetenschappen* (te verschijnen).
- Völker, B., Flap, H. & Lindenberg, S. (2005). Are neighborhoods communities? In S. Lindenberg (ed.), *The future of communities*. New York: Aldine de Gruyter (forthcoming).
- Wellman, B. (1979). The community question: the intimate networks of East Yorkers. *American Journal of Sociology*, 84, 1201-1231.
- Wilson, J. Q. & Kelling, G. (1982). The police and neighborhood safety: broken windows. *Atlantic*, 127, 29-38.
- Wittebrood, K. (2000). Buurten en geweldscriminaliteit: een multi-level analyse. *Mens en Maatschappij*, 75, 92-109.